

SHASHMAQOM MUSHKILOT BO‘LIMINING NAZARIY ASOSLARI

Halimov SHERzod SHaxriddin o‘g‘li

Navoiy Davlat pedagogika instituti 2-bosqich magistr talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola o‘zbek xalqining bebaho oltin xazinasi hisoblangan “Shashmaqom” saboqlari xususida so‘z boradi. Shuningdek, Shashmaqomning cholg‘u qismlari borasida ilmiy-nazariy fikr va mulohazalar atroflicha maqolada aks etadi.

Kalit so‘zlar: Shashmaqom, tasnif, tarje‘, gardun, muxammas, saqil, shakl, kuy, madaniyat, xona, bozgo‘y.

“Maqomlar sharq xalqlarida juda qadim zamonlardan mavjud bo‘lgan musiqa janridir. Ular bu xalqlarning o‘ziga xos musiqa boyliklari asosida kasbiy sozanda va xonandalar tomonidan yaratilgan va uzoq madaniy-tarixiy taraqqiyot jarayonida mustaqil musiqa janri sifatida yuzaga kelgan.

“Maqomlar nazariy va amaliy asoslarga ega bo‘lib, mazkur xalqlar musiqa san‘atining ustazona uslubidagi namunasi. Maqomlar, xususan o‘zbek va tojik xalqlarining ma‘naviy mulki bo‘lmish Shashmaqom ko‘p asrlar davomida bu sohada olib borilgan ijodiy izlanishlarning samarasidir. Ustoz sozanda va xonandalar keyingi avlodlarga ko‘z qorachig‘idek asrab-avaylab bizgacha yetkazib kelgan maqom namunalari hozirgikunda nafosat dunyosidagi eng zo‘r, beqiyos qiymatga ega bo‘lgan musiqa san‘atimiz boyliklari sifatida chinakam xalq mulkiga aylandi.”

Maqomlar Sharq xalqlari musiqasining asosini tashkil etadi. Shu sababli maqomlarni atroflicha o‘rganilishi musiqa madaniyatimiz tarixida muhim ahamiyatga ega. Maqomlar ma‘lum tartibda yaratilgan turkumli musiqiy majmua bo‘lib, o‘tmish bastakorlik ijodiyotining o‘ziga xos sayqal berilgan turidir. Keng ma‘noda esa maqomlar xalq musiqasi qomusidir. Chunki ularda, xususan Shashmaqomda, o‘zbek xalqi musiqasiga xos ohanglar, ritmik xususiyatlar, doira usullari, she‘riyat bilan xalq ashula yo‘llarining bog‘lanish qoidalariga asoslangan qator jabhalar o‘z ifodasini topgan.

O‘rta asr Yaqin va O‘rta Sharq xalqlari musiqa ilmida maqom, asosan, “parda” tuzilmalari tushunchasini hamda ularga mos holda yaratilgan kuy va ashulalarni ifodalaydi. Maqomlar dastlabki davrda tarqoq shaklda rivojlandi, XIII asrda esa Safiuddin al-Urmaviy ularni o‘n ikki asosiy maqomdan iborat nazariy tizim shakliga keltirdi. XVII asrdan so‘ng O‘n ikki maqom tizimi inqirozga uchrab, uning negizida

Sharq xalqlari orasida maqomlarning yangicha milliy va mahalliy shakllari vujudga kela boshladi. Xususan, XVIII asrning o'rtalarida O'rta Osiyoning yirik madaniy markazlaridan biri Buxoro shahrida saroy sozanda, xonanda va bastakorlari ijodiy ijrochilik faoliyatida Shashmaqom uzil-kesil shakllanib, Buxoro maqomlari, Buxoro Shashmaqomi nomlarida ham yuritildi. O'zbek maqom turlaridan Xorazm maqomlari, Farg'ona-Toshkent maqom yo'llari, shuningdek, yovvoyi (erkin ko'rinishdagi) maqomlar, sunray, dutor yo'llari va boshqalar Shashmaqom ta'sirida rivojlandi. O'tgan zamon bastakorligida keng qo'llanilgan amal, kor, naqsh, peshrav, savt, tarona, qavl kabi janrlarning noyob namunalari Shashmaqom tarkibida bizgacha yetib keldi. O'rta Osiyoda yashab kelgan maqom turkumlarining eng so'ngi shakli bo'lgan Shashmaqom (forsiy –olti maqom) –o'zbek va tojik xalqlari musiqiy merosida markaziy o'rin tutgan maqomlar turkumi; parda, ohang, usul, shakl, uslub kabi vositalar bilan o'zaro uzviy bog'langan ikki yuz ellikka yaqin mumtoz kuy va ashulalar majmuidir. U bundan taxminan ikki asr ilgari (XVIII asr) shakllangan, muayyan shart-sharoitlarda musiqiy folklor hamda kasbiy musiqa yo'nalishlarida orttirilgan ko'p asrlik ilmiy ijodiy tajriba hamda izlanishlar natijasida yuzaga kelgan. Shashmaqom milliy hamda mintaqaviy mumtoz musiqa an'alarining tarixan uzun taraqqiyot jarayoni natijasida bir qator bastakorlar avlodi san'atining qomusiy mahsulidir. Maqom arabcha "joy", "o'rin", musiqa istilohida esa cholg'ularda tovush hosil etiladigan joy, ya'ni "parda" ma'nosini bildiradi. Maqom muayyan pardadan boshlanadigan lad tonallikni hamda ularga mos keladigan kuy va ashulalar majmuasini ifodalaydi. Bu tushunchalar turli davrlarda yashab kelgan maqomlarning hamma shakllarida ham o'z mazmunini birdek saqlab keldi Shashmaqom ilmining buyuk tadqiqotchisi Abdurauf Fitrat "O'zbek klassik musiqasi va uning tarixi" kitobida hujjat va ma'lumotlarning dalili sifatida ikkita ulug'ustoz Ota Jalol va Ota G'iyoslarni jonli guvoh sifatida keltirib, Shashmaqom tarixi taxminan 150 yillik davrini ko'rsatadi. Demak, kitob yozilgan vaqtdan shu muddatni hisoblasak, XVIII asrning so'ngi choragi haqida so'z borayotganligidan ogoh bo'lamiz. Fitratdek o'ta talabchan tadqiqotchi mulohazalarida tasodifiylikka o'rin yo'q, albatta. XVIII asrning so'ngi choragi Buxoro xonlarining mang'itilar sulolasining taxtga o'tirish vaqtiga to'g'ri keladi va xurofiy ma'lumotlarga ko'ra, ushbu davrga kelib Shashmaqom bizga ma'lum bo'lgan hozirgi qiyofani olgan. Ammo Shashmaqom atamasining hujjatli dalili ilk bor Buxoroda XIX asrning birinchi yarmida yozilgan Muso Xo'ja Turkistoniy qalamiga mansub bayoz shaklidagimusiqiy risolada namoyon bo'ladi. Mazkur risola "Mutaqaddam va azizu mukarram ustozlardan meros qolgan musiqiy Shashmaqom ushubdir" degan so'zlar bilan boshlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. И. Ражабов. «Мақомлар масаласига доир». Тошкент. 1963 й.
2. «Шашмақом» I жилд., Нотага олувчи: Ю.Ражабий., 1966й.
3. И.Ражабов. «Мақом асослари» Тошкент., 1992 у.
4. И.Ражабов.«Мақомлар». Тошкент.,2006 й.
5. А.Фитрат. «Ўзбек классик мусиқаси ва унинг тарихи»,Тошкент.1993 й.
6. О.Матёкубов. «Мақомот». Тошкент.,2004 й.
7. О.Матёкубов. «Шашмақом сабоқлари». Тошкент.,2005 й.
8. И.Ражабов.«Мақомлар». Тошкент.,2006 й.
8. О.Матёкубов. «Шашмақом сабоқлари»3-тўплам., Тошкент.,2007й.